

и усваиваются ими. Поэтому поддержание достигнутого уровня культурного развития, его дальнейшее совершенствование невозможны без овладения наследием прошлых веков, опытом многих поколений наших предшественников. Эта проблема решается в контексте социализации индивидов путем их привлечения к нормам и ценностям культуры и превращение в полноправных членов общества. В частности, во время политической социализации личностью не только усваивается определенный социальный и политический опыт, культурные традиции, ценности и нормы политической деятельности, но и формируются способности к креативному преобразованию социальных и политических отношений.

Ключевые слова: человек, политика, образование, культура, политическое образование, политическое просвещение.

* * *

УДК 377:372.881.111.1

Малецька І. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
іноземних мов професійного спілкування, Міжнародний
гуманітарний університет (Україна, Одеса),
mgu@ukr.net

Наочність як засіб покращення викладання ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Висвітлено сутність поняття наочності. Розглянуто особливості використання наочності на заняттях іноземної мови у вузах. Проаналізовано основні види наочності. Вивчено проблеми використання наочності на заняттях іноземної мови. Подані основні рекомендації щодо використання наочності на заняттях іноземної мови. Доведено, що наочність повинна стати фундаментальною основою для побудови освітніх програм, спрямованих на вивчення іноземних мов. Це обґрунтовується насамперед тим, що наочні матеріали збільшують ефективність навчальних програм, допомагають слухачеві засвоїти мову з великим власним осмисленням і сформувати щирий інтерес до мови. Також доведено, що застосування наочного матеріалу активізує психіку студента, прищеплює інтерес до одержуваної інформації, і що дуже важливо – зменшує стомлюваність під час навчання.

Ключові слова: наочність, іноземна мова, мовна компетенція, принцип наочності, лексика, синтаксис, граматики.

За останні кілька років в суспільстві значно зросла роль іноземної мови, особливо, як засобу міжнародного спілкування.

Навчання іноземним мовам – процес вельми специфічний. При цільовій настанові – домогтися практичного оволодіння іноземною мовою – головне полягає у формуванні та подальшому розвитку умінь і навичок користуватися іноземною мовою як засобом спілкування.

У зв'язку із зростаючими вимогами суспільства до навчання англійської та інших іноземних мов з'явилася гостра необхідність пошуку більш ефективних шляхів підвищення якості навчання.

Для успішного навчання педагогу важливо знати не тільки її сутність і внутрішню структуру, але й ті вихідні положення або принципи, якими потрібно керуватися. Вміла реалізація принципів у процесі навчання служить важливою передумовою її дидактичної ефективності. Одним з найбільш важливих з них є принцип наочності навчання.

Деякі методисти вважають, що принцип наочності в навчанні іноземної мови проявляється дуже своєрідно: він знаходить своє вираження, насамперед, в домінуючій ролі слухової, а не зорової наочності. Ми ж у свою чергу вважаємо, що недоцільно говорити про провідну роль тієї чи іншої наочності в процесі навчання іноземної мови. І слухова, і зорова наочність однаково важливі для більш успішного процесу навчання. І якщо вони будуть використовуватися у взаємозв'язку один з одним, то реалізація принципу наочності буде здійснюватися найбільш повно.

Педагогічний принцип наочності навчання вимагає постійного вдосконалення засобів навчання, використання наочних посібників, що відповідають сучасному рівню розвитку науки і техніки. Підвищення якості викладання у вузах тісно пов'язане з корінним вдосконаленням його методики, що, у свою чергу, залежить від застосування викладачем широкого комплексу наочних посібників.

З вищесказаного виходить, що існує проблема використання наочності на заняттях іноземної мови у вузах, що потребує вирішення.

Вивченням і застосуванням методів наочності займалися Жан-Жак Руссо, Песталоць, К. Д. Ушинський, Л. М. Толстой, В. П. Вахтерів та ін. У методичній літературі велика увага приділяється питанням використання наочних засобів при навчанні студентів (роботи М. А. Бантовимі, Г. В. Бельтюкова, А. С. Бджілкі, А. М. Пишкало, Л. Н. Скаткіна та ін.). Н. Л. Менчинська та М. І. Моро вказують на необхідність самостійного оперування засобами наочності студентами вузу. Наочність це один з компонентів цілісної системи навчання, яка може допомогти студентам якісніше засвоїти досліджуваний матеріал на більш високому рівні. Наочно представлений матеріал сприяє розвитку розумових операцій і всієї розумової діяльності студентів, тим самим забезпечується перехід від конкретного до абстрактного в процесі оволодіння знаннями.

Є педагоги, які твердо переконані, що в деяких випадках наочність в принципі марна і, більше того, може бути шкідливою [5, с. 48].

Розвиваючи цю думку, І. П. Сєдих у своєму підручнику для вузів пише: «Не забуваючи про найважливіші педагогічні функції наочності, важливо і пам'ятати про те, що це – зброя титанічної сили, яка при недбалому і невмілому застосуванні може відвести учнів від квінтесенції питання, підмінити сутність яскравою другорядністю і таким чином може стати перешкодою на шляху до якісного прищеплювання знання» [12].

Незважаючи на наявність діаметрально протилежних точок зору на роль наочності, її застосування в навчальному процесі вже тривалий час вивчається фахівцями по дидактиці.

Одним з розробників принципу наочності як найважливішого принципу дидактики був Я. А. Коменський. Він висунув ключову формулу дидактики, засновану на те, що «будь-який об'єкт пізнання, допустимий для сприйняття почуттями людини, можливо передати як що-небудь видиме – до засвоєння за допомогою зору, як що-небудь чутне – для засвоєння за допомогою слуху, запахи – для засвоєння за допомогою нюху, що має смак – для засвоєння за допомогою сприйняття смаку, відчутне – для засвоєння через дотик» [9]. При цьому Я. А. Коменський і вчені, що його підтримали (Д. Ушинський, І. Песталоць та ін.) вважали, що якщо будь-якого роду предмет одночасно можна сприйняти декількома органами почуттів, то це і є найважливіше завдання вчителя [10]. Тому використання наочності в навчальному процесі відіграє таку важливу роль.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наочність є одним з найбільш популярних і унікальних засобів навчання іноземної мови. У викладанні іноземних мов картинка використовується здавна, причому з найрізноманітнішою методологічною метою.

Свого дидактичного значення наочність не втратила і в наш час. Широко використовуються в сучасній практиці навчання екранні матеріали, що трохи витіснили наочність уроку іноземної мови. Наочність і екранні матеріали не конкурують, а навпаки доповнюють один одного як засоби наочності. Було б правильним говорити, що екранні матеріали заповнили деякі плями навчального процесу до того не обслуговувані наочностю.

Науковцям необхідно дати повну відповідь на питання: чим же обумовлена настільки висока життєздатність наочності як засобу навчання іноземної мови?

Мета статті. Розглянути особливості використання наочності як засобу покращення викладання іноземної мови у вузах та надати рекомендації щодо покращення навчання за допомогою наочності.

Наочність мимоволі активізує пам'ять, мислення і уяву студентів. Використання картинок дозволяє різко скоротити частку рідної промови на уроці іноземної мови. За допомогою картинок можна викликати студентів на висловлення потрібного змісту, використання потрібного мовного матеріалу.

Необхідна картинка легко може бути виготовлена або підібрана з тієї неозорої маси образотворчої продукції, яка випускається і циркулює в сучасному суспільстві [7, с. 83].

У процесі навчання іноземній мові використовуються різні види наочності і, відповідно, різні наочні посібники. Важливе місце займає образотворча наочність, яка має на меті дати відображення реального світу (фотографії, малюнки, картини).

До образотворчих засобів наочності відносять і технічні засоби – навчальні відеофільми, аудіозаписи, радіо і телепередачі. Ці наочні засоби називають аудіовізуальними, що дозволяють використовувати в навчальному процесі звук і зображення.

Наочність проста і надійна у використанні. У викладанні іноземної мови картинка використовується в наступних основних випадках:

- Як засіб семантизації іншомовної лексики та іншомовного спілкування;
- Як засіб нав'язати студентам вживання потрібного мовного матеріалу;
- Як засіб стимулювати студентів на висловлення потрібного змісту.

Будь-яка дія має мати якусь мету. Відносно наочності мету її використання у навчальному процесі можна розбити на три складові:

- ілюстрація вербального матеріалу з використанням коментування дій і без них;
- конкретизація знань мовної логіки;
- забезпечення умов для практичного застосування отриманих мовних знань (тренування усного та писемного мовлення) [2, с. 37].

Крім того, наочність привчає до запам'ятовування єдиного варіанта і формуванню власного уявлення про нього; формує і покращує образне відтворення і відповідно стає для слухачів каталізатором активності їх творчого індивідуального мислення.

У зв'язку з цим нам хотілося б більш детально зупинитися на візуальній наочності, використовуваної в підручниках і навчальних посібниках з іноземної мови. За визнанням більшості вчених і методистів, роль засобів візуальної наочності тут безсумнівно велика і її використання робить позитивний вплив на пізнавальну

активність учнів, мотивує їх до взаємодії і взаємообміну усними та письмовими висловлюваннями [1, с. 100].

Провівши аналіз ряду образотворчих матеріалів, ми виділили допущені деякими авторами «дефекти» до наочного матеріалу, які, як нам видається, необхідно усувати:

- 1) має місце надмірно об'ємний коментар малюнка на рідній мові студента;
- 2) коментарі і переклади наочних посібників містять професійну термінологію, невідповідну рівню студентів;
- 3) візуальні схеми включають в себе велику кількість рамок, відсільні фігур, стрілок;
- 4) однотипність візуального матеріалу: в навчальних посібниках структура образотворчого рішення матеріалу повторюється з уроку в урок;
- 5) використання в наочному посібнику з іноземної мови великої кількості різнокольорових елементів і т.п.

Це, звичайно, лише малий перелік похибок, які зустрічаються на практиці і на які повинен звертати увагу викладач при виборі того чи іншого наочного посібника [3, с. 7].

Не можна не помітити й те, що останнім часом у викладанні іноземних мов досить сильно змінилось ставлення до використання наочності. Значення наочних матеріалів в освітньому процесі стало сприйматися в тісному зв'язку з методичними установками, які розробляються для конкретного типу наочних матеріалів, причому приділяється увага і забезпечення контролю за необхідністю і доцільністю використання конкретного засобу наочності на певній ступені навчального процесу [6].

В даний час йде активний процес інформатизації в області освіти, який передбачає інтенсивне впровадження і застосування нових інформаційних технологій, використання всіх засобів комунікації, які можуть бути корисні у формуванні інтелектуально розвиненої особистості, що добре орієнтується в інформаційному просторі. Стрімке впровадження інформаційних процесів в різні сфери життя вимагає розробки нової моделі системи освіти на основі сучасних інформаційних технологій.

Мова йде про створення умов для розкриття творчого потенціалу студентів, розвитку його здібностей, виховання потреби самовдосконалення і відповідальності. Знання та кваліфікація стають пріоритетними цінностями для людини.

Відповідно і система освіти повинна бути націлена не стільки на засвоєння суми готових знань, скільки на формування інтелектуальних умінь самостійної пізнавальної діяльності. Це інша система освіти в порівнянні з тією, яка була затребувана суспільством раніше. Застосування новітніх засобів інформаційної технології в різних сферах людської діяльності, в тому числі й в освіті, набуває все більшої актуальності. У вітчизняних і зарубіжних виданнях комп'ютеризація навчального процесу розглядається як один з актуальних факторів організації навчання [8].

Основними цілями застосування ІКТ–наочності на уроках іноземної мови є:

- підвищення мотивації до вивчення мови;
- розвиток мовної компетенції;
- вміння розуміти автентичні іншомовні тексти, а також уміння передавати інформацію в зв'язкових аргументованих висловлюваннях;
- збільшення обсягу лінгвістичних знань;

– розширення обсягу знань про соціокультурну специфіку країни досліджуваної мови;

– розвиток здатності і готовності до самостійного вивчення іноземної мови.

Розглянемо основні види лінгводидактичних задач, які можна вирішувати за допомогою ІКТ тобто лінгвометодичні можливості застосування графічних комп'ютерних засобів навчання при оволодінні аспектами мови, формуванні навичок і вмінь у різних видах мовленнєвої діяльності, при навчанні фонетиці.

За допомогою ІКТ часто використовується прийом візуалізації вимови. Мультимедійні можливості дозволяють прослуховувати і продивлятися мову на досліджуваній мові, адаптуючи її у відповідності зі своїм рівнем сприйняття, а регулювання швидкості звучання дозволяє розбивати фрази на окремі слова, паралельно зіставляючи вимову і написання слів. Використання мікрофону і автоматичного контролю вимови дозволяє скорегувати фонетичні навички. Комп'ютер пропонує список слів для перекладу і фонетичного відпрацювання. Можливий запис вимовного слова чи фрази учня з метою контролю, самоконтролю і корекції малюнку.

Використання ІКТ на уроці граматики можливо при вивченні практично будь-якої теми, правильне розташування та колірне оформлення наочності допоможе викладачу правильно побудувати свій урок та зникне необхідність записування матеріалу на дошці.

І за допомогою ІКТ наочності цікавіше можна провести контроль рівня сформованості граматичних навичок на основі тестових програм і надання довідково-інформаційної підтримки [17, с. 40].

Автоматизовані довідники по граматиці, системи виявлення граматичних помилок на морфологічному і синтаксичному рівнях також використовують при своїй роботі наочність.

Також здійснюється за допомогою наочного матеріалу:

– формування рецептивних граматичних навичок читання та аудіювання;

– формування продуктивних граматичних навичок переважно письмової мови;

– контроль рівня сформованості граматичних навичок на основі тестових програм;

– надання довідково-інформаційної підтримки (автоматизовані довідники по граматики, системи виявлення граматичних помилок на морфологічному і синтаксичному рівнях) [11, с. 73].

Наочність також використовують при навчанні лексики: на основі тестових та ігрових комп'ютерних програм з використанням візуальної наочності, розширення пасивного і потенційного словників студентів наданням довідково-інформаційної підтримки автоматичних словників, програм підбору синонімів і антонімів. Вправи для оволодіння лексикою, граматику і синтаксисом формування рецептивних лексичних навичок читання та аудіювання; формування продуктивних лексичних навичок переважно письмової мови, контроль рівня сформованості лексичних навичок на основі тестових та ігрових комп'ютерних програм з використанням візуальної наочності, розширення пасивного і потенційного словників студентів, надання довідково-інформаційної підтримки [4].

Можливі ще й наступні види роботи з наочністю:

– вправи на заповнення пропусків невірної відповіді можливі наступні варіанти розвитку подій: заборона

студенту переходити до наступного завдання або речення; перехід студента до наступного завдання або речення з подальшою їх корекцією, а саме виділення іншим кольором правильної відповіді або вставка знака означає невірну відповідь;

– вправи у вигляді кросворду, де при написанні слова неправильна буква висвічується сірим, а не чорним кольором;

– вправи у вигляді гри на складання речень, під час якої студент наводить курсор на необхідне слово, яке після цього переміщується в складене речення і стає за останнім переміщеним словом;

– вправи у вигляді гри: постріл робиться після аудіювання слова по потрібній дефініції-картинці; постріл робиться після написання слова;

– студенту пропонується співвіднести два списки іноземних слів і встановити пари синонімів чи антонімів;

– учню пропонується список іноземних слів і перелік дефініцій цих слів. Від учня потрібно з'єднати кожне слово з відповідної йому дефініцією-картинкою;

– вправи про знаходження помилки, яку пропонується виправити на те чи інше слово відповідно до даної ситуації [2].

При навчанні читання використовують також засоби наочності: ІКТ дозволяє вдосконалення навичок техніки читання за рахунок застосування таких прийомів, як варіювання поля сприйняття і темпу, зміна розташування тексту і т.д., закріплення рецептивних лексичних та граматичних навичок читання, оволодіння вміннями вилучення з тексту смислової інформації різних видів, навчання різним видам аналізу тексту, формування вміння самостійного подолання мовних труднощів, надання довідково-інформаційної підтримки шляхом надання мовної або екстралінгвістичної інформації за рахунок використання автоматичних словників, електронних енциклопедій [19].

Також одним з новітніх напрямків останнім часом є використання інтерактивних технологій у процесі навчання.

Поява інтерактивних дощок у вузах уможливило впровадження даних технологій на практичних заняттях.

Розглянемо детальніше використання інтерактивних технологій в процесі навчання у вузах.

Ми вважаємо, що використання інтерактивної дошки значно допомагає підвищити ефективність навчання, так як надає величезні можливості використання наочної подачі матеріалу, швидкого пошуку додаткової інформації, прямого виходу в Інтернет, творчого підходу до проведення занять іноземної мови в вузах.

Працюючи з інтерактивною дошкою студенти можуть одночасно бачити, чути, вимовляти та писати, що сприяє найкращому засвоєнню пропонованого викладачем матеріалу. Пересування по екрану дошки граматичних структур, слів, картинок, виділення, уточнення, додавання додаткової інформації за допомогою електронних маркерів, використання звукових роликів, можливість запису фрагмента уроку і т.п. приносить величезне задоволення студентів різних курсів, що підвищує їх мотивацію до вивчення іноземної мови та ефективність навчального процесу [15, с. 72].

Завдання модернізації освіти не можуть бути вирішені без оптимального впровадження наочних інформаційних технологій в усі її сфери.

Використання інформаційних технологій дає поштовх розвитку нових форм і змісту традиційних видів діяльності студентів, що веде до їх здійснення на більш високому рівні. Правильно організована робота студентів з комп'ютером може сприяти зокрема зростанню їх пізнавального і комунікативного інтересу, що в свою чергу буде сприяти активізації та розширенню можливостей самостійної роботи студентів по оволодінню іноземною мовою, як на заняттях, так і в позаурочний час [1, с. 100].

Висновки і пропозиції. Наочні посібники використовуються на всіх етапах процесу навчання: при поясненні нового матеріалу, при закріпленні знань, формуванні умінь і навичок, при виконанні домашніх завдань, при перевірці засвоєння навчального матеріалу.

Ступінь використання наочності і її характер різні на різних ступенях навчання. Найбільш повно використовується вона на початкових етапах, де досить широко застосовується індуктивний шлях придбання знань. На середніх і просунутих етапах навчання наочність поєднується з теоретичними положеннями, які викладаються викладачем або формулюються в підручнику і грають роль вихідного початку в навчанні [5, с. 84].

Але численні дослідження свідчать про те, що принцип наочності може мати не тільки позитивне, але і негативне значення. Надмірне захоплення наочністю і неправильне її використання ускладнює формування понять, так як відвертає увагу студентів від істотних ознак спостережуваних предметів або явищ і підсилює другорядні за сутністю, але іноді більш помітні за зовнішнім виглядом ознаки, призводить до помилкових узагальнень і висновків. Далеко не завжди точно відтворення предметів, про які говорить на занятті викладач, сприяє розумінню і засвоєнню матеріалу [13].

Підкреслюючи значення наочності в навчанні, не можна випускати з уваги, що одночасно в студентів треба розвивати не тільки наочно-образне, а й абстрактно-логічне мислення, тому також не рекомендується надмірно захоплюватися застосуванням наочних посібників.

Таким чином, як відсутність в навчальному процесі зовнішніх засобів наочності не завжди говорить про порушення принципу наочності, так і наявність наочних засобів не завжди означає реалізацію принципу наочності.

В цілому ж, наочність допомагає студентам засвоювати мовний матеріал більш осмислено і з великим інтересом. Крім того, наочність мобілізує психічну активність студентів, викликає інтерес до занять іноземною мовою, розширює обсяг засвоєного матеріалу, знижує стомлення, тренує творчу уяву, мобілізує волю, полегшує весь процес вивчення іноземної мови [16, с. 73].

Сьогоднішній викладач іноземної мови повинен ставити перед собою завдання здійснити обґрунтоване застосування наочної форми, тобто знайти відповідні способи вносити її в процес навчання.

При аналізі можливих способів використання наочних посібників вчитель неминуче (хоча іноді й несвідомо) виробляє їх порівняльну оцінку. Можна виділити цілий ряд характеристик, які при цьому «зважуються»:

– пропонувані матеріал повинен служити ключовим джерелом і основою отримання спеціальних лінгвістичних знань;

– наочний посібник виступає засобом передачі знань, яке б забезпечувало оптимальне сприйняття навчального матеріалу і його фіксацію в пам'яті студента;

– наочний матеріал утворює фундамент для розвитку творчих образних процесів;

– наочний посібник включає в себе інтелектуальні ключі-рішення для розуміння «душі» конкретної іноземної мови;

– наочний посібник виступає засобом для поліпшення пам'яті студента шляхом деякого впливу на відчуття і враження студента;

– у навчальному наочному посібнику важливим є можливість відповідності особливостям розумової діяльності студента – сприйняття об'ємних форм, різних кольорів, звукових категорій і відчуттів в цілому;

– наочний матеріал сприяє закладки грамотності в письмовій та усній мові [14, с. 32].

Деякі викладачі застосовують наочний матеріал в освітньому процесі, слідуючи рекомендаціям районних методистів, авторів книги для вчителя і т.д. У цьому випадку використання наочного матеріалу перетворюється на порожню формальність і не несе на собі тих позитивних якостей, які спочатку були в ньому закладені.

Наскільки нам відомо, про те, які існують способи подачі наочного матеріалу і як саме можна оцінити їх ефективність, практично не досліджувалося. Як ми вже сказали, в підручниках існує великий розкид у виборі образотворчого рішення. Проте до цих пір ніхто не ставив питання про те, чи має значення яка саме обирається манера малювання [18, с. 74].

Оскільки зазвичай підручник витриманий в одній художньо-образотворчій манері, можна досліджувати ефективність тієї чи іншої манери, виходячи з ефективності використання підручника в цілому. Це завдання представляється нам, безумовно, цікавим, і буде розглянуто в майбутньому.

Хочемо надати певні рекомендації щодо використання наочності на заняттях іноземної мови у вузах:

1. Не можна використовувати наочні посібники лише для того, щоб наповнити уроки наочністю.

2. Щоразу при використанні будь-яких наочних матеріалів педагог повинен чітко сформулювати мету і методи їх використання, а також уточнити можливі побічні негативні моменти.

3. Необхідно враховувати перераховані вище недоліки і не допускати в посібнику надмірно об'ємного коментаря рідною мовою учня, особливо складної термінології, заплутаних схем візуалізації.

4. Застосовуючи наочний матеріал, педагог зобов'язаний врахувати вікові та індивідуальні якості слухачів (студентів).

На думку автора, наочність повинна стати фундаментальною основою для побудови освітніх програм, спрямованих на вивчення іноземних мов. Це обґрунтовується, перш за все, тим, що наочні матеріали збільшують ефективність навчальних програм, допомагають слухачеві засвоїти мову з великим власним осмисленням і сформувати неглибокий інтерес до мови.

Застосування наочного матеріалу, безумовно, мобілізує активність психіки студента, прищеплює інтерес до одержуваної інформації, розширює коло сприйняття інформації, зменшує стомлюваність і в цілому полегшує весь процес навчання.

Список використаних джерел

1. Алексеева И. В. Ситуативные картинки на уроках английского языка / И. В. Алексеева // Иностранные языки в школе. – 2001. – №6. – С.29–31.

2. Беляев Б. В. Очерки по психологии обучения иностранного языка / Б. В. Беляев. – М.: Просвещение, 2005. – 214 с.
3. Бим И. Л. Некоторые актуальные проблемы современного обучения иностранным языкам / И. Л. Бим // Иностранные языки в школе. – 2001. – №4. – С.5–7.
4. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика: учеб. пособие для студ. / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – М.: Изд. центр «Академия», 2014. – 532 с.
5. Гуружапов В. А. Экспертиза учебного процесса развивающего обучения в системе Д. Б. Эльконина – В. В. Давыдова / В. А. Гуружапов. – М.: Центр «Развивающее образование», 2000. – 391 с.
6. Данилина А. Возможности активизации учебного процесса на уроках английского языка (На материале зарубежных пособий) / А. Данилина // Иностранные языки в школе. – 1990. – №5. – С.64–68.
7. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / И. А. Зимняя. – М.: Просвещение, 2005. – 324 с.
8. Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – М.: Логос, 2000. – 384 с.
9. Чечель И. Д. Антология гуманной педагогики / Я. А. Коменский. – М.: Изд. дом Шалвы Амонашвили, 1996. – 593 с.
10. Константинов Н. А. История педагогики / Н. А. Константинов, Е. Н. Медынский, М. Ф. Шабаяева. – М.: Просвещение, 2012. – 426 с.
11. Мильруд Р. П. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам / Р. П. Мильруд, И. П. Максимова // Иностранные языки в школе. – 2000. – №5. – С.17–22.
12. Седых И. П. Педагогика: технологии и техники обучения. Учебник для вузов / И. П. Седых. – Изд. 2-ое, испр., доп. – Саратов, 2008. – 420 с.
13. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии / А. А. Леонтьев // Избранные психологические труды. – М.: Московский психолого-социальный ин-т; Воронеж: Изд. «МОТЭК», 2001. – 448 с.
14. Рогова Г. В. Методика обучения английскому языку: пособие для учителей и студентов пед. вузов / Г. В. Рогова, И. Н. Верещагина. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 2000. – 232 с.
15. Рогова Г. В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г. В. Рогова, Ф. М. Рабинович, Т. Е. Сахарова. – М.: Просвещение, 2009. – 278 с.
16. Пидкасистый П. И. Педагогика. Характеристика принципов обучения / П. И. Пидкасистый. – М.: Просвещение, 2005. – 367 с.
17. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е. С. Полат. – М.: Академия, 2005. – 462 с.
18. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии / Г. К. Селевко. – М.: Народное образование, 1998.
19. Фридман А. М. Наглядность и моделирование в обучении / А. М. Фридман. – М.: Знание, 2004. – 380 с.
11. Mil'rud R. P. Sovremennye konceptual'nye principy kommunikativnogo obucheniya inostrannym yazykam / R. P. Mil'rud, I. R. Maksimova // Inostrannye yazyki v shkole. – 2000. – №5. – S.17–22.
12. Sedyh I. P. Pedagogika: tehnologii i tehniki obucheniya. Uchebnik dlya vuzov / I. P. Sedyh. – Izd. 2-oe, ispr., dop. – Saratov, 2008. – 420 s.
13. Leont'ev A. A. Yazyk i rechevaya deyatel'nost' v obshej i pedagogicheskoj psihologii / A. A. Leont'ev // Izbrannye psihologicheskie trudy. – M.: Moskovskij psihologo-social'nyj in-t; Voronezh: Izd. «MOT'EK», 2001. – 448 s.
14. Rogova G. V. Metodika obucheniya anglijskomu yazyku : posobie dlya uchitelej i studentov ped. vuzov / G. V. Rogova, I. N. Vereschagina. – 3-e izd. – M.: Prosveschenie, 2000. – 232 s.
15. Rogova G. V. Metodika obucheniya inostrannym yazykam v srednej shkole / G. V. Rogova, F. M. Rabinovich, T. E. Saharova. – M.: Prosveschenie, 2009. – 278 s.
16. Pidkasytj P. I. Pedagogika. Charakteristika principov obucheniya / P. I. Pidkasytj. – M.: Prosveschenie, 2005. – 367 s.
17. Polat E. S. Novye pedagogicheskie i informacionnye tehnologii v sisteme obrazovaniya / E. S. Polat. – M.: Akademiya, 2005. – 462 s.
18. Selevko G. K. Sovremennye obrazovatel'nye tehnologii / G. K. Selevko. – M.: Narodnoe obrazovanie, 1998.
19. Fridman A. M. Naglyadnost' i modelirovanie v obuchenii / A. M. Fridman. – M.: Znanie, 2004. – 380 s.

Malecka I. V., PhD Pedagogical Science, Associate Professor of Department of Foreign Languages for Professional Communication, International Humanitarian University (Ukraine, Odesa), mgu@ukr.net

Visibility as a means of improving foreign language teaching

Deals with the essence of the concept of visibility. The features using visual aids in the classroom foreign language in high schools. The basic types of visual aids. Studied the problems of using visual aids in the classroom foreign language. The basic recommendations for the use of visual aids in the classroom foreign language in high schools. It is proved that the visibility should be the fundamental basis for the construction of educational programs that focus on the study of foreign languages. This is justified primarily by the fact that the visual materials enhance the effectiveness of training programs help students more deeply and intelligently learn the language, to form a genuine interest in the language. It is also proved that the use of visual material and activates the mind of the student, instills interest in the information, coordinate student receives. And very importantly, visibility reduces fatigue during training.

Keywords: visibility, foreign language, language competence, the principle of clarity, vocabulary, syntax, grammar.

Малецька І. В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іностраних мов професійного спілкування, Міжнародний гуманітарний університет (Україна, Одеса), mgu@ukr.net

Наглядность как средство улучшения преподавания иностранного языка

Освещена сущность наглядности понятия наглядности. Рассмотрены особенности использования наглядности на занятиях иностранного языка в вузах. Проанализированы основные виды наглядности. Изучены проблемы использования наглядности на занятиях иностранного языка. Представлены основные рекомендации по использованию наглядности на занятиях иностранного языка в вузах. Доказано, что наглядность должна стать фундаментальной основой для построения образовательных программ, направленных на изучение иностранных языков. Это обосновывается, прежде всего, тем, что наглядные материалы увеличивают эффективность учебных программ, помогают слушателю освоить язык с большим собственным осмыслением и сформировать неподдельный интерес к языку. Также доказано, что применение наглядного материала активизирует и психику студента, привлекает интерес к получаемой информации, и что очень важно – уменьшает утомляемость во время обучения.

Ключевые слова: наглядность, иностранный язык, языковая компетенция, принцип наглядности, лексика, синтаксис, грамматика.

* * *

References

1. Alekseeva I. V. Situativnye kartinki na urokah anglijskogo yazyka / I. V. Alekseeva // Inostrannye yazyki v shkole. – 2001. – №6. – S.29–31.
2. Belyaev B. V. Oчерki po psihologii obucheniya inostrannogo yazyka / B. V. Belyaev. – М.: Prosveshenie, 2005. – 214 s.
3. Bim I. L. Nekotorye aktual'nye problemy sovremennoho obucheniya inostrannym yazykam / I. L. Bim // Inostrannye yazyki v shkole. – 2001. – №4. – S.5–7.
4. Gal'skova N. D. Teoriya obucheniya inostrannym yazykam: Lingvodidaktika i metodika: ucheb. posobie dlya stud. / N. D. Gal'skova, N. I. Gez. – М.: Изд. центр «Академия», 2014. – 532 с.
5. Guruzhapov V. A. Ekspertiza uchebnogo processa razvivayushego obucheniya v sisteme D. B. El'konina – V. V. Davydova / V. A. Guruzhapov. – М.: Centr «Razvivayushee obrazovanie», 2000. – 391 s.
6. Danilina A. Vozmozhnosti aktivizacii uchebnogo processa na urokah anglijskogo yazyka (Na materiale zarubezhnyh posobij) / A. Danilina // Inostrannye yazyki v shkole. – 1990. – №5. – S.64–68.
7. Zimnyaya I. A. Psihologicheskie aspekty obucheniya govoreniju na inostrannom yazyke / I. A. Zimnyaya. – М.: Prosveschenie, 2005. – 324 s.
8. Zimnyaya I. A. Pedagogicheskaya psihologiya / I. A. Zimnyaya. – М.: Logos, 2000. – 384 s.
9. Chechel' I. D. Antologiya gumannoj pedagogiki / Ya. A. Komenskij. – М.: Изд. дом Шалвы Амонашвили, 1996. – 593 с.
10. Konstantinov N. A. Istoriya pedagogiki / N. A. Konstantinov, E. N. Medynskij, M. F. Shabaeva. – М.: Prosveschenie, 2012. – 426 с.

УДК 398.21:398.41(477.87)

Олійник В. В.,
кандидат культурології, доцент кафедри суспільних
дисциплін, Мукачівський державний університет
(Україна, Мукачево), Magda_Gorvat@mail.ru

ДЕМОНОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ В РЕФЛЕКСІ ІНТУЇТИВНОГО ПІЗНАННЯ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ

Проаналізовані основні процеси трансформації анімістичних вірувань українців Закарпаття. Дослідження базується на використанні таких методів як аналітичний та компаративний до спадщини усної народної творчості, що висвітлена в казкарстві Закарпаття. Простежені шляхи переосмислення питання дуальності в закарпатських народних казках. Визначено шляхи та форми інтерпретації демонологічних вірувань в казках Закарпаття. Підкреслимо, що тривала збереженість на Закарпатті натуральних і напівнатуральних господарських устоїв, панування патріархальних відносин у сімейному і громадському побуті обумовили консервацію у цьому регіоні давніх світоглядних понять, уявлень і вірувань з давніми анімістичними і антропоморфічними поглядами на сили і явища природи з людьми, наділеними надприродними силами і можливостями, з явищами природи і духами та демонічними істотами, магічними діями, чаруваннями, ворожінням, добрими і поганими прикметами. Демонологічні образи віддавна і до нині, віддзеркалюючи світоглядні основи народної культури, крізь переосмислення в казках, повір'ях, приказках транслюють етнокультурний ментальний код народу. Протистояння демонічних сил – високим духовним символом у народних казках Закарпаття відтворюють одвічне метафоричне протистояння двох протилежностей, двох світів – темного і світлого.

Ключові слова: анімістичні вірування, демонологічні образи, закарпатські народні казки, міфологічний символ, образ відьми, образ чорта.

Віра у надприродне – головне, що з давніх часів і до нині єднає суто народні та офіційно–релігійні вірування. А співвідношення надприродного і набутого досвідом в соціокультурній генезі завжди завжди визначало різницю між різними шарами духовної культури.

Як відомо, осмислити складну проблему становлення духовності народу можна лише за умови, коли відомо все, що ним накопичено, і коли і відомо, як ішло це накопичення. Про особливості цього процесу дають певне уявлення наукові розвідки дослідників багатьох поколінь, які не тільки нагромаджували фактичний матеріал з народних вірувань і повір'їв, а й висловлювали своє ставлення до нього, розкриваючи власне бачення світу. Ось чому такі цінні для нас пам'ятки народної духовної культури – і як джерело народного світогляду, і як джерело наукової думки.

Дослідники ж XIX ст. переважно обмежувалися розвідками у сфері демонології, майже не торкаючись міфологічних та світоглядних народних уявлень, саме в яких, власне, і криється природа духовності народу.

Варто відзначити, що намагання проаналізувати розвиток анімістичних уявлень українського народу, частково були реалізовані в розвідках українських народознавців кінця XIX – початку XX ст.: Т. Рильського («К изучению украинского народного мировоззрения»), Х. Ящуржинського («О превращениях в малорусских сказках»), П. Житецького («Малорусские вирши нравоучительного содержания»), І. Франка («К истории южнорусских апокрифических сказаний»), І. Беньківського («Смерть, погребение и загробная жизнь по понятиям и верованиям народа»).

Грунтуючись на цьому фонді знань, сучасні вчені дійшли висновку, що народні світоглядні уявлення – це надзвичайно складне переплетіння архаїчних, переважно язичницьких, християнських та більш пізнього походження уявлень, в основі яких лежить не тільки віра у чудодійність, а й величезний міжпоколінний досвід людей.

Відповідно до такої концепції розроблена і структура народних вірувань та повір'їв, прийнята сучасною етнографічною наукою. Вона включає три основні типи вірувань та повір'їв, кожен з яких у свою чергу складається з підтипів.

На особливу увагу в даному контексті заслуговують казки Закарпаття, адже саме в них простою народною мовою подається зашифрована світоглядна інформація. Саме семіотика народної казки відображає духовний світ народу. А нерозривний зв'язок народної казки з міфологією та обрядовістю можна віднайти у працях І. Франка, О. Афанасьєва, Т. Краюшкіної, Д. Лихачова, Є. Мелетинського, Е. Новик, С. Нейолова, О. Потебні.

Анімістичні явлення українців Закарпаття, що дійшли до наших днів в народних переказах, легендах і віруваннях досить незначні. Але, і ті відомі завдяки етнографічним дослідженням Петра Лінтура [3], Євгена Фенцика [14], Володимира Гнатюка [1], Федора Потушняка [10]. Серед сучасних дослідників традиційної духовної культури Закарпаття слід відмітити праці таких відомих краян як Павло Федака [15], Михайло Тиводар [12], Оксана Тиховська [13] котрі підкреслюють, що у традиційному світогляді українців Закарпаття існувало уявлення про світ духів як неземний простір. Та актуальними і неопрацьованими залишаються генеза демонологічних образів та світоглядні трансформації в казках та народних віруваннях краю що є «душею» традиційної культури українців Закарпаття.

Варто відзначити, що новим поглядом у вітчизняній фольклористиці є дослідження Оксани Тиховської, де науковець осмислює різні етапи різні етапи взаємодії української ментальності з колективним несвідомим, метафорично персоніфікованим у чарівних казках. Дослідниця проводить вперше в українській фольклористиці психоаналітичне дослідження українських народних чарівних казок Закарпаття [13, с. 5].

Варто підкреслити, що тривала збереженість на Закарпатті натуральних і напівнатуральних господарських устоїв, панування патріархальних відносин у сімейному і громадському побуті обумовили консервацію у цьому регіоні давніх світоглядних понять, уявлень і вірувань. Про це свідчать зібрані і опубліковані Ф. Потушняком в «Літературній неділі» народні вірування. Це вірування з давніми анімістичними і антропоморфічними поглядами на сили і явища природи з людьми, наділеними надприродними силами і можливостями, з мертвими, тваринами і рослинами, предметами і явищами неживо; природи і духами та демонічними істотами, магічними діями, чаруваннями, ворожінням, добрими і поганими прикметами [8, с. 26].

Як зазначає Михайло Тиводар у праці «Етнографія Закарпаття» – у народному світогляді потойбічний світ знаходиться під землею. Це світ пекла й смерті, місце перебування нечистих духів і грішників. Нечисті духи (демони, «непевне», біси, чорти) – це безтілесні істоти, що здатні прибрати будь–яку форму. В народних віруваннях всі вони походять від Диявола (Чорта), що вже існував до створення світу. Творячи світ, Бог побачив його в морській піні і взяв з собою. Дияволу захотілось мати товариство. Бог порадив йому вмочити у воду палець, стріпонучи ним позаду себе і він матиме товарища. Але Чорт умочив всю

руку і трусив нею, поки не набралось багато демонів. Підбурювані Дияволом, вони збунтувались проти Бога, а Бог скинув їх на землю. Котрий де впав, там і залишився: у воді – водяник, у болото – болотяник, у поле – польових, у садибу – домовик [12, с. 123].

Мета нашого дослідження – вивчення генези демонологічних образів в народних казках Закарпаття, що віддзеркалюються в дуалістичному світоглядному протистоянні добра і зла та проєктують в сучасність давні світоглядні імперативи. Вартим уваги є також пошук механізмів збереження специфічних рис національної ментальності та самобутності українського світобачення, відображеного в народних віруваннях. Незважаючи на наявний науковий доробок, порушена тема залишається відкритою. Але, оскільки вже є певні узагальнення, у статті вирішено зробити компаративне дослідження, яке буде основою подальших розробок.

В народних казках Закарпаття, ми знаходимо полярно протилежні варіанти відношення народу до персоніфікованих образів духів полів та лісів, так в казках «Цар Дикого лісу» та «Молочливий колодязь» праобраз Духа постає переосмисленням давнього божества, подібного до Пана, Дикого чоловіка, що має владу над флорою й фауною. Персоніфікований образ Духа часто набуває як антропоморфної, так і зооморфної форми [4, с. 35].

З етнографічних досліджень краю відомо, що до людини нечисті духи (демони) ставляться вороже. За народними віруваннями вони переховуються у скелях, прірвах, безоднях, печерах, зворах, бур'янах, бузині, опустілих хагах, млинах, на пустирях, роздоріжжі, понад потоками, в болотах і т. ін. Всі демони (нечисті) належать до нижчого світу. Вони не мають ні початку, ні кінця. Хоча вони стоять дещо вище від людей, але їх душа – зло. Народна традиція вважає, що людина за своєю формою і духом значно досконаліша від демонів – ця тенденція виразно розкривається і в сюжетах багатьох народних казок Закарпаття. Так, до прикладу протистояння добра, що уособлене в образі юнака у казці «Іван – коровин син» успішно протистоїть демонічному «духу», який в свою чергу персоніфікований антропоморфну або зооморфну подобу [3, с. 36]. А в казці «Медвідь Іванко» головному героєві протистоїть образ демона як уособлення світоглядного зла [6, с. 57].

Федір Потушняк у праці «Демони в народнім віруванні» стверджує – нечисті вершать свої справи переважно вночі, рідше опівдні, під час великих бур, завірюх і роблять всяке зло природі, щоб нашкодити людям. Вночі вони можуть заманити людину на неприступні місця, болота, і прірви та згубити її. Вони світяться «несправжніми вогниками», проникають через найменші щілини і роблять зло. Тому людям треба знати як від них захиститись молитвами, священними предметами, заклинаннями, обманюванням чи задобрюванням. За народними віруваннями «нечисті духи» бояться хреста, свяченої води, проскури, свічки, ладану, церковного дзвону, кукурікання півня, вогню, грому і блискавки, часнику, полину і т. ін. [9, с. 15].

Зауважимо, що в народній традиції українців Закарпаття є два уявлення про Чорта: одне – прадавнє народне, а інше – християнсько-релігійне. Хоча вони й переплелись, в них переважає дуалістичний дискурс християнсько-релігійних уявлень про диявола як абсолютне зло, якому протистоїть творець добра – Бог.

Народна традиція приписує чортам не лише їх загадкові можливості наносити шкоду природі й людям, а й різні кори сні справи, якщо людина запродасть їм свою душу. Загалом народні вірування про чортів зливаються з уявленнями про демонічні сили. В народній уяві чорт – звичайний демон, нижча міфологічна істота. В його образах уособлюються сили зла та їх прагнення, почуття і справи. Чорти, блукуючи світом і маскуючись, роблять свої лихі справи. Чорт може набрати образ кучера і на бричці везти селян на ярмарок. Опівночі чи опівдні, його можна зустріти на роздоріжжя За народними уявленнями домівкою чортів є пекло, але кожен з них перебуває й там, де вони впали, коли Бог скинув їх з Неба. На землі чорти маскуються у людей і тварин, блукають світом і творять зло: в корчмах співають «соромницьких» пісень [12, с. 76].

В казках народна традиція зображує чортів по-різному. Звичайно вони уявлялись низькими, череватими, рогатими, хвостатими, з кінськими копитами чоловіки з потворним обличчям. Подекуди народна уява малювала їх як маленьких і горбатих чоловічків, а інколи – високих і сухих чоловіків на тонешких ногах. Зазвичай вони уявлялись одягнутими в ошатний одяг з люлькою, в якій безперервно палять «чортове зілля» [3].

Варто відзначити деяку популярність в народних віруваннях та переосмислення в казках Закарпаття образу відьми. «Чортиця», «Шесниця», «Босоркань» – в народних віруваннях – дводушниця, демонічна істота, яка є втіленням дуального земного та потойбічного. На Закарпатті і до нині зберігаються вірування, що відьма здатна викликати сильний вітер, який вирве дерева, дощ, сльоту, хмари і спеку, насилати хвороби, перевтілюватись в будь-що чи будь-кого: кішку, собаку, гадюку, мишу, кажана, колесо, кочергу, пральник і т. ін. Вона намастить волосся коров'ячим маслом, розпусить волосся, сідає на віник, кочергу, ступу, котел, терлицю чи сідає на возик, запряжений чорними кішками, або на плечі чужому чоловікові та лігає й забавляється з чортами та іншими нечистими [12, с. 45].

Як підкреслює Федір Потушняк: «Напередодні Благовіщення, Живного четверга і Юря, тобто три рази в році, або ж кожного нового чи старого Місяця відьми на високих гірських схилах проводять свої зборища, на яких радяться як шкодити людям, перш за все своїм ворогам. Тут вони влаштовують свої гульбища разом з чортами. Якщо зустрінуть якусь людину, то забирають її з собою на гульбище, на якому він бачить різні привиди. Як прокукурікає перший півень, сила відьом закінчується, а чоловік виявить, що він лежить в терню. Вдень відьми проводять різні чари зі шкідливим зіллям. Людині, у сні відьма може з'явитись як тінь, як «мара» (марев), як жінка в білім платті, дуже суха, з довгими курчачими ногами і сухими руками. Якщо тоді проснутись, то її можна побачити як тінь, як марев («мару»). Тоді її можна схопити і гвоздом з підкови прибити до стіни і затримати до ранку» [10, с. 21].

Народна казка Закарпаття розглядає образ відьми в кількох варіантах: відьма, котра отримала силу по спадковості і відьма «навчена», тобто та, що здобула відповідні знання в дорослому віці. В казках: «Марійка й баба-відьма» та «Про дідову дочку й бабину дочку й бабу босорканю» образ відьми уособлює фемінну складову ментального зла, що протистоїть юній кмітливій героїні, котра уособлює чистоту, світлий бік людської душі. Ця

боротьба закінчується перемогою світлої сторони над темною, а юності – над старістю [5, с. 252].

В описах Ф. Потушняка переважають вірування, пов'язані зі злими намірами і діями. Чорнокнижники, як підкреслює автор, – це дводушники, які бувають дуже добрі та вчені. Вони керують всіма загадковими атмосферними явищами в природі. Саме слово означає людину, яка сидить в книгах або дуже багато читає і знає через те всілякі таємниці. В народній уяві чорнокнижник робить град, керує вітрами і хмарами. В уяву про чорнокнижника злилося кілька елементів: вітряника, лісного чоловіка, мудрого книжника тощо. Але найстійкіший його образ – це зображення чорних хмар, що несуть дощ у символі чорного чоловіка, який є уособленням мудрості і сприяє порядку в природі. Взагалі, це образ дуже суперечливий і в народі сприймається неоднозначно. Частина вірувань, описаних Федором Потушняком, присвячена істотам, наділеним надприродними силами і властивостями (чорнокнижники, вовкуни, нічники, дводушники та ін.). Особи, яких народна уява наділяла надзвичайними властивостями, їх характеристики були на Закарпатті переважно такими самими, як і в традиційних народних віруваннях інших районів України. Хоча семантичне забарвлення цих назв могло бути іншим. Такими «непростими» вважалися люди, що мали чинити добро і зло, допомагати і шкодити [15, с. 19].

Варто виділити і особливе ставлення до небесних світил, що переосмислюється в казках як світ вищий за світ людини, від якого персоніфікований головний герой казки чекає допомоги у протистоянні злу, темним силам. Зазичай, у казках Закарпаття Сонце діє як жива істота, перетілюється в жар-птицю чи королеву і пермагає зло. У народних прислів'ях і приказках з ним порівнюють – «Красний як сонечко» чи прохають – «Коби сонечко змилося». Вірили, що перед війнами, епідеміями, голодом стається затемнення Сонця, яке є своєрідним попередженням людству і вимогою покаятись у скоєних гріхах. Народні казки затемнення Сонця пов'язують з діяльністю злих духів і його боротьбою із змієм («шарканню»). У цій боротьбі Сонце, як свята і божественна сила, завжди виходить переможцем. З цього приводу Федір Потушняк писав: «...Сонце виступає позитивною силою, що допомагає світлим силам у боротьбі з силами темноти. Тому Сонце й нині охоче зображують на вишивках, різьбі (коло, хрест, квадрат, ромб). На честь Сонця розкладають вогнища та співають пісні» [7, с. 176]. У казках «Дідо-всевідо» і в «Казці про вугляра» образ сонця втілено в персоніфікація старого мудрого дідуся-сонця і його матері [2, с. 24].

Слід згадати роль особливих магічних дій за участі зооморфних та флористичних елементів, що присутні у віруваннях українців і змістовно переосмислюються в казкарстві Закарпаття. Який відображений у працях Федора Потушняка, дослідник подає детальний опис повір'їв, зв'язаних з рослинами і тваринами («Ростина в народнім віруванні», «Гад в народнім віруванні», «Звірі і птахи в народнім віруванні») [15].

У статті «Ростина в народнім віруванні» автором описуються способи, місце і час використання і значення різних магічних актів, здійснюваних за допомогою рослин. Магічний акт відбувається завжди на межиріччі, роздоріжжі або неприступних місцях. Мають значення

при здійсненні магічних дій часове визначення, полудень, північ, перед сходом і заходом сонця, слабого місяця, а також свята і відповідні обряди [15, с. 17]. На святого Юрія, як і на Зелені свята, обвішують ворота березовим або липовим галуззям. Це символізувало похід весни, зеленості, що є почитанням «духу дерев» – їх животворної сили. На Юрія також збирають чародійне зілля, як правило увечері, до кожного зілля доторкнуться палицею, щоб йому не зашкодили відьми. Біля зілля лягають спати без вогню, обводячи довкола себе коло, щоб нечисті сили не мали доступу. Рано-вранці, починають збирати зілля. Перед кожним зіллям треба стати і сказати. «Беру зілля незнане, аби було хосенне». Повертаючись із зіллям, треба оминати всяку зустріч. Детально описані дослідником також вірування про птахів і звірів, зокрема і про ті залишки старовинного народного світогляду, які пов'язані з поклоніннями їм як тотему [15, с. 17–18].

Варто підкреслити, що демонологічні образи віддавна і до нині, віддзеркалюючи світоглядні основи народної культури, крізь переосмислення в казках, повір'ях, приказках транслюють етнокультурний ментальний код народу. Протистояння демонічних сил – високим духовним символом у народній казках Закарпаття відтворюють одвічне метафоричне протистояння двох протилежностей, двох світів – темного і світлого. Варто зауважити, що тривала збереженість на Закарпатті натуральних і напівнатуральних господарських устоїв, панування патріархальних відносин у сімейному і громадському побуті обумовили консервацію у цьому регіоні давніх світоглядних понять, уявлень і вірувань з давніми анімістичними і антропоморфічними поглядами на сили і явища природи і з людьми, наділеними надприродними силами і можливостями, з тваринами і рослинами, предметами і явищами природи і духами та демонічними істотами, магічними діями, чаруваннями, ворожінням, добрими і поганими прикметами.

Зауважимо, що національні світоглядні сентенції поступаються загальному анімізму, що займає поважне місце у світогляді закарпатських українців, як вважав Ф. Потушняк. Дослідник стверджував, що світ фізичних явищ через таку причинність рідкісний і обмежений речами суто реальними.

Список використаних джерел

1. Гнатюк В. Казки Закарпаття / Володимир Гнатюк / Упоряд., підгот. текстів, вступна стаття, прим, та словник І. Хланти. – Ужгород: Карпати, 2001. – 382 с.
2. Дідо-всевідо. Закарпатські народні казки / Запис текстів та впорядкування П. Лінтура. – Ужгород: Карпати, 1969. – 239 с.
3. Закарпатські казки Андрія Калина: українські народні казки в записах П. В. Лінтура; упоряд. Г. Ігнатюка. – Ужгород, 1955. – 216 с.
4. Казки Верховини. Українські народні казки / Упоряд. Іван Чендей. – Ужгород: Закарпатське обласне видавництво, 1960. – 389 с.
5. Казкар: Народні казки Українських Карпат / [упоряд., підгот. текстів І. В. Хланти; вступ. Р. А. Офіцінського]. – Ужгород: Карпати, 1996. – 281 с.
6. Казки зелених гір: Закарпатські казки Михайла Галиці / [запис., упоряд. та ред. П. Лінтура, І. Чен-дея; вступ. ст. П. Лінтура]. – Ужгород: Карпати, 1965. – 238 с.
7. Потушняк Ф. Сонце, луна, звізди і небеса в народном віруванні / Ф. Потушняк // Народна школа. – Ужгород, 1940/1941. – №9. – С.175–180.
8. Потушняк Ф. Чорт и домовик / Ф. Потушняк // Русское слово. – Ужгород, 1940. – №16. – С.9–10.
9. Потушняк Ф. Демини в народном віруванні / Ф. Потушняк // Русское слово. – Ужгород, 1940. – №15. – С.5–10.

10. Потушняк Ф. Відьма та її признаки / Ф. Потушняк // Літературна неділя. – Ужгород, 1944. – Річник IV. – С.223–225.
11. Таємниця скляної гори. Закарпатські народні казки, зібрані М. Фінцицьким / Переклад з угорської та передмова Ю. Шкробинця. – Ужгород: Карпати, 1975. – 187 с.
12. Тиводар М. Етнографія Закарпаття / М. Тиводар. – Ужгород: «Гражда», 2011.
13. Тиховська О. М. Система персонажів чарівних казок Закарпаття: психоаналітичний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 «фольклористика» / О. М. Тиховська. – Львів. – 20 с.
14. Євген Фендик. Сліди древнесловянської міфології у нас / Фендик Євген // Листок. – Ужгород, 1886. – №6. – С.257–261.
15. Федака П. Народна культура українців Закарпаття / П. Федака. – Ужгород: «Провіта», 2002.

References

1. Gnatjuk V. Kazky Zakarpattja / Volodymyr Gnatjuk / Uporjad., pidgot. tekstiv, vstupna stattja, prym, ta slovnyk I. Hlanty. – Uzhgorod: Karpaty, 2001. – 382 s.
2. Dido–vseido. Zakarpats'ki narodni kazky / Zapys tekstiv ta vporjadkuvannja P. Lintura. – Uzhgorod: Karpaty, 1969. – 239 s.
3. Zakarpats'ki kazky Andrija Kalyna: ukrai'ns'ki narodni kazky v zapysah P. V. Lintura; uporjad. G. Ignatovycha. – Uzhgorod, 1955. – 216 s.
4. Kazky Verhovyny. Ukrai'ns'ki narodni kazky / Uporjad. Ivan Chendej. – Uzhgorod: Zakarpats'ke oblasne vydavnytvo, 1960. – 389 s.
5. Kazkar: Narodni kazky Ukrai'ns'kyh Karpat / [uporjad., pidgot. tekstiv I. V. Hlanty; vstup. R. A. Oficyn'skogo]. – Uzhgorod: Karpaty, 1996. – 281 s.
6. Kazky zelenyh gir: Zakarpats'ki kazky Myhajla Galyci / [zapys., uporjad. ta red. P. Lintura, I. Chen–deja; vstup. st. P. Lintura]. – Uzhgorod: Karpaty, 1965. – 238 s.
7. Potushnjaka F. Sonce, luna, zvizdy i nebesa v narodnom virovanii' / F. Potushnjak // Narodna shkola. – Uzhgorod, 1940/1941. – №9. – S.175–180.
8. Potushnjak F. Chort y domovyk / F. Potushnjak // Russkoe slovo. – Uzhgorod, 1940. – №16. – S.9–10.
9. Potushnjak F. Demyny v narodnom virovanii' / F. Potushnjak // Russkoe slovo. – Uzhgorod, 1940. – №15. – S.5–10.
10. Potushnjak F. Vid'ma ta ii' pryznaky / F. Potushnjak // Literaturna nedilja. – Uzhgorod, 1944. – Richnyk IV. – S.223–225.
11. Tajemnyca skljanoi' gory. Zakarpats'ki narodni kazky, zibrani M. Fincyc'kym / Pereklad z ugors'koi' ta peredmovia Ju. Shkrobynca. – Uzhgorod: Karpaty, 1975. – 187 s.
12. Tyvodar M. Etnografija Zakarpattja / M. Tyvodar. – Uzhgorod: «Grazhda», 2011.
13. Tyhovs'ka O. M. Systema personazhiv charivnyh kazok Zakarpattja: psyhoanalitichnyj aspekt: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: spec. 10.01.07 «fol'klorystyka» / O. M. Tyhovs'ka. – L'viv. – 20 s.
14. Jevgen Fencyk. Slidy drevneslovjans'koi' mifologii' u nas / Fencyk Jevgen // Lystok. – Uzhgorod, 1886. – №6. – S.257–261.
15. Fedaka P. Narodna kul'tura ukrai'nciv Zakarpattja / P. Fedaka. – Uzhgorod: «Prosvita», 2002.

Oliinyk V. V., PhD in culture studies, associate professor of Social Sciences of Mukachevo State University (Ukraine, Mukachevo), Magda_Gorvat@mail.ru

Demonological images in reflections intuitive knowledge of oral folk creativity Ukrainian Transcarpathia

In the article analyzes the basic processes of transformation animistic beliefs of the Ukrainians of Transcarpathia. Explored ways to rethink the question of duality in Zakarpats'ka folk tales. The ways and forms of interpretation demonological vivany in fairy tales Transcarpathia. We emphasize that the continued survival in the Carpathian natural and semi-subsistence economic foundations, the dominance of patriarchal attitudes in family and social life led to conservation in the region of ancient philosophical concepts, ideas and beliefs with ancient animistic and anthropomorphic views on power and natural phenomena to people endowed with supernatural powers and abilities, with animals and plants, objects and phenomena of nature and spirits and demonic creatures, magic acts, magic, divination, good and bad signs. Demonological images of old and now, reflecting the ideological foundations of popular culture, through rethinking in fairy tales, legends, sayings broadcast code ethnocultural mental people. Opposition demonic forces – high spiritual characters in folk tales Transcarpathia reproduce metaphorical eternal confrontation between two opposites, between two worlds – dark and light.

Keywords: animist beliefs, demonology, Transcarpathian folk tales, image of the devil, mythological symbol, image of witches.

Oliinyk V. V., kandidat kulturologii, docent kafedry obščestvennyh nauk, Mukachevskij gosudarstvennyj universitet (Ukraina, Mukacheve), Magda_Gorvat@mail.ru

Demonological images in reflections intuitive knowledge of oral folk creativity Ukrainian Transcarpathia

Проанализированы основные процессы трансформации анимистических верований украинцев Закарпаття. Исследование базируется на использовании таких методов как аналитический и компаративистский к наследию устного народного творчества, которое освещено в народных сказках Закарпаття. Прослежены пути переосмысления вопросов дуальности в закарпатских народных сказках. Определены пути и формы интерпретаций демонологических верований в сказках Закарпаття. Подчеркнем, что длительная сохранность в Закарпатье натуральных и полунатуральных хозяйственных устоев, господствование патриархальных отношений в семейном и общественном быту обусловили консервацию в этом регионе древних мировоззренческих понятий, представлений и верований с древними анимистическими и антропоморфическими взглядами на силы и явления природы с людьми, наделенными сверхъестественными силами, с явлениями природы и духами и демоническими существами, магическими действиями, волшебством, гаданием, добрыми и плохими приметами. Демонологические образы с древности, через переосмысление в сказках, поверьях, поговорках транслируют этнокультурный ментальный код народа. Противостояние демонических сил – высоким духовным символам в народных сказках Закарпаття воспроизводят извечное метафорическое противостояние двух противоположностей, двух миров – темного и светлого.

Ключевые слова: анимистические верования, демонологические образы, закарпатские народные сказки, мифологический символ, образ ведьмы, образ черта.

* * *

УДК 373.24:130.2

Дмитруха А. В.,
аспірантка кафедри філософії, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди (Україна, Харків), alinusiko@mail.ru

ОСОБЛИВОСТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ КОНТЕКСТАХ

Здійснено філософський аналіз соціально-культурних передумов створення системи дошкільної освіти, її особливостей та перспектив розвитку. Виявлено, становлення та розвиток педагогіки дошкільного виховання нерозривно пов'язаний із філософією та вимагає наявності серйозної філософської та наукової основи. Встановлено, дошкільне виховання направлено на формування загальної культури, розвиток фізичних, естетичних, моральних, інтелектуальних та особистісних якостей, формування передумов навчальної діяльності, збереження та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку. Обґрунтовано методологічну значущість використання взаємодоповнюючих підходів до формування педагогічного процесу, встановлено, що основні особливості дошкільної освіти визначаються різноманітними підходами до виховання і навчання дитини, а також концепціями дошкільного дитинства. Доведено, дошкільне виховання в сучасній Україні є важливою складовою частиною духовної культури та формою суспільної свідомості.

Ключові слова: філософія освіти, дошкільна освіта, дитина, розвиток, відповідальність, виховання.

Розвиток системи дошкільної освіти є в даний час однією з найсерйозніших проблем соціально-економічного розвитку. Це пояснюється тією роллю, яку відіграє дошкільна освіта в розвитку особистості, оскільки її завдання не вичерпуються тільки підготовкою дитини до школи, а вимагають виховання гармонійно розвиненої особистості, здатної намічати перспективи власного розвитку. У зв'язку з цим виникає необхідність вивчення передумов виникнення системи дошкільної освіти, її специфіки та перспектив розвитку. Дана тема поки залишається недостатньо вивченою, порівняно невелике число досліджень присвячено власне розробці перспектив систем дошкільної освіти. У той же час перетворення в системі дошкільної освіти не дозволяють досить повно намітити перспективи її розвитку. Отже, актуальність даної статті полягає у визначенні соціально-економічних і культурних передумов виникнення